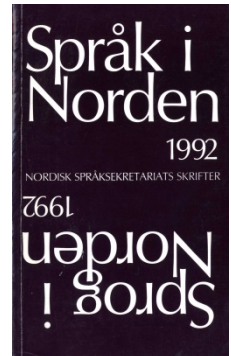

Sprog i Norden

Titel: Finskans ställning i det integrerade Europa
Forfatter: Paavo Pulkkinen
Kilde: Sprog i Norden, 1992, s. 29-36
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Finskans ställning i det integrerade Europa

Av Paavo Pulkkinen

Den europeiska integrationen är en process som inte kan förnekas, men som inte heller bör överdrivas. När man i Finland framhäver att vi nu är på väg mot Europa tycks man glömma att vi alltid har hört till Europa och att också landets kultur i hög grad är av (väst)europeiskt ursprung. Redan under medeltiden studerade finska män på kontinenten, först i Paris och senare framför allt i tyska universitetsstäder. Sveriges roll som kulturförmedlare kan knappast överskattas.

Betydelsefulla förändringar är i alla fall att förvänta, och det gäller även de språkliga förhållandena. Detta bekräftas också av ämnet för vårt möte: *Språken i Norden inför den nya utvecklingen i Europa*. Samma temaområde diskuterades vid det senaste årsskiftet i finska språknämnden, med utgångspunkt i en inledning av Esko Koivusalo. Mitt anförande här baserar sig närmast på de synpunkter som kom fram i denna diskussion. (Koivusalos inledning, några förberedda inlägg och ett sammandrag av diskussionen har publicerats i *Kielikello* 2/1991.) På vissa ställen skall jag också beröra den av arrangörerna åberopade artikeln av Ulf Telemann i *Språk i Norden* 1989 (Det nordiska samarbetet. Idéer och framtidsuppgifter).

De väsentligaste förändringarna i det nya Europa torde vara ekonomiska – om vi bortser från de politiska som är ännu svårare att förutspå. Både Sverige och Finland har nyss bundit sin valuta vid den europeiska ecun. Vad det innebär är för en vanlig humanist tämligen oklart, men det tycks i varje fall ha ett högt symbolvärde. Något symboliskt kan man skönja även i benämningen på den nya (kalkylmässiga) valutan. Visserligen är **ecu** ett initialord av engelskt ursprung (European Currency Unit), men det låter mera kontinentalt, inte minst av historiska orsaker: **écu** var ju under flera århundraden en fransk myntenhet, och det nya ordet har en klar benägenhet att bli uttalat enligt franskt mönster.

Här har vi möjligen ett tecken på att den anglosaxiska dominansen småningom försvagas i Europa. Hittills har ju engelskan haft en stark hegemoni nästan överallt i världen. Farhågor för att de mindre språken skall förfalla och träda tillbaka har hysts av många språkintresserade. Men i EG åtnjuter i princip alla de nationella språken officiella rättigheter. Även om man i praktiken kommer att begränsa antalet språk som man opererar med så blir det säkert inte bara engelska som gäller. Utom franskan och tyskan vill troligen också andra «stora» språk hävda sig i konkurrensen, och de «mindre» kommer inte heller utan vidare att underkasta sig den engelska övermakten.

För närvarande dominerar emellertid engelskan och den angloamerikanska kulturen på många sätt. Också i Finland är i synnerhet affärlivet och hela ungdomskulturen – som är starkt kommersialiserad – i hög grad av den angloamerikanska livsföringen och av uttryckssätt som är förknippade med denna. Under de senaste åren har det föreslagits eller krävts att man i internationalismens namn måste börja undervisa på engelska i vissa ämnen i gymnasiet. Vid handelshögskolorna ges redan nu en del av undervisningen på engelska, och önskemål framförs att detsamma skall ske också på universiteten.

Allt oftare förkunnas att vetenskaplig publikation skall äga rum på främmande språk (oftast = engelska) för att vara av någon betydelse. Ibland glömmes man då att publikationsserien eller tidsskriften väger minst lika mycket som språket och att de s.k. nationella vetenskaperna har en klar särställning.

Beundran för den angloamerikanska kulturen spelar också en stor roll för den ojämna fördelningen av ungdomar som temporärt går i skola utomlands: en överväldigande majoritet vill studera i USA.

Det förekommer emellertid otvetydiga tecken som tyder på att det håller på att ske förändringar till fördel för andra språk än engelskan. Efterfrågan på undervisning i franska och framför allt tyska har ökat markant vid universitetens språkcentrer, och även inom vuxenutbildningen har intresset för olika språk blivit jämnare fördelat. (Beroende på politiska förändringar har visserligen ryskan gått bakåt medan i stället nya estniska studiekretsar florerar på många håll.)

Det är inte heller ovanligt att folk i insändarspalterna ger utlopp för sin förargelse över det överdrivna bruket av engelska. Det finns fortfarande gott om människor som inte alls kan engelska och som därmed står helt främmande för de konstiga varumärkena och affärsmännen som man möter överallt och som prunkar mest i moderna köpcentra. När dessutom hela affischer och tv-reklamer skrivs på engelska är det inget under att många – även bland dem som behärskar språket – känner förtrytelse. Enligt min uppfattning skulle en liknande kampanj mot «engelska sjukan» som den som nyligen blev organiserad i Norge vinna genklang i Finland hos talrika medborgare. Vid sidan av den ekologiska miljövården vore det bra också med språklig miljövård.

Också om affärlivet och reklamfolket är mest böjda att i tid och otid ty sig till engelskan, skönjs det även på det hållet vissa symtom på att mättningspunkten närmar sig. Ibland tycks den tanken falla dem in att engelskan kanske inte alltid säljer bäst. Dels har andra främmande inslag än engelska dykt upp allt oftare; i synnerhet italienskan åtnjuter en viss popularitet. Dels har många affärer och varor under de senaste åren fått hemvävda namn som tydligt visar en strävan att hitta ett slående inhemskt uttryck. Allt som allt synes tron att engelskan är det allena saliggörande i affärlivet bli rubbad här och där. Sanningen att säga har nog fasaden i vissa branscher alltid varit huvudsakligen finsk. Till exempel bil- och byggföretagen brukar ha flärdfria finska namn. Däremot säljs sportartiklar med högt statusvärde, dyrare damkläder, kosmetik o.dyl. allmänt med hjälp av främmande språk, och den som öppnar en skönhetssalong faller lätt för frestelsen att stoltsera med ett fint utländskt namn. Lysande undantag finns dock.

Även om engelskan onekligen spelar en stor roll i dagens läge så är dess inflytande på landets huvudspråk inte direkt hotande. Finskans struktur skiljer sig ju enormt mycket från engelskans och är därför inte särskilt mottaglig för djupgående omvälvningar. Engelska lånord och semantiska förskjutningar är visserligen vanliga (såsom jag har konstaterat i min artikel i Språk i Norden 1989). Men å andra sidan har Finland ett stabilt undervisningsväsen med grundutbildning och högre yrkes- och

specialutbildning på alla områden på finska (och i de flesta fall också på svenska). Finskan stöds dessutom av en omfattande press och ett utbrett biblioteksväsen.

Vi bör också beakta att människorna ofta har rotat sig i sin hemtrakt och i sitt modersmål, ofta till och med i sin hemdialekt. Det framgår bl.a. av hur folkmålen fortfarande används i skönlitteraturen och i hembygdsböcker och landsmålsliteratur.

Det hör till undantagen att man i sin egen miljö överger modersmålet och accepterar ett nytt språk för regelbundet bruk. Detta har framgått ytterst tydligt bl.a. i Estland. Där lämnar kunskaperna i ryska i allmänhet fortfarande mycket att önska trots den ivriga propagandan för ryskan som något slags andra modersmål för alla sovjetmedborgare och trots ansevärda undervisningsinsatser, medan folkets insikter i det estniska modersmålet torde vara långt bättre än motsvarande insikter bland finnarna (och även bland svenskarna). Det är också värt att beakta att estniskan inte har russifierats i så stor utsträckning som man kunde förmoda under de sist förflutna femtio åren. Detta är desto mer imponerande när man tar hänsyn till att språkvården inte har kunnat kämpa med fria händer mot påverkan från det prioriterade ryska språket.

Modersmålet är en väsentlig del – man vågar väl säga rentav den vitalaste delen – av människans identitet. Det är inte lätt och ofarligt för en individ att byta hemspråk. För en nation är det ännu svårare och onaturligare att övergå till ett annat språk. Vårt modersmål är ju vårt gemensamma minne, ett förråd av generationers erfarenheter och vinningar; det är nödvändigt för den fortlöpande kulturella utvecklingen.

Man behöver knappast befara att finskan skulle råka i fara på grund av den europeiska integrationen. Europas befolkning talar dessutom åtskilliga språk och representerar klart olika varianter av västerländsk kultur. Jag kan inte inbilla mig att det nya Europa språkligt och kulturellt skulle smälta samman nämnvärt. Fastän en sådan utveckling medvetet har eftersträfvats och på många sätt understötts i Sovjetunionen och Jugoslavien har resultaten som känt blivit blygsamma. Nationalism och regionalism tycks innehålla oerhörda krafter.

Däremot torde det finnas en större risk för att många mindre

språk blir «stugsittarnas och ankdammssplaskarnas tungomål» (Telemans provokativa formulering s. 25). En sådan utveckling skulle leda till en bjärt ojämlikhet inom en och samma språkgemenskaps gränser: de som fritt behärskar de europeiska makt-språken och även använder dem i det dagliga livet hör till eliten, och de övriga till den språkligt handikappade minder-värdiga massan. Situationen vore alltså jämförbar med för-hållandena i det tsaristiska Ryssland där ryskan var allmogens språk medan bättre folk talade franska.

Det känns ändå osannolikt att folken i Norden som har långa demokratiska traditioner skulle tillåta en dylik indelning av människorna. En sådan utveckling skulle nog inom kort kvävas om den bredd ut sig utanför vissa bolagsdirektioner som redan nu har engelskan som mötesspråk.

Vi i Finland är övertygade om att vi hör till den västeuropeiska kulturkretsen. Det finns ändå inget skäl att dölja det faktum att våra språkliga rötter finns i de östligare delarna av Europa. Våra avlägsna förfäder talade det finsk-ugriska stam-språket för 5 000 – 6 000 år sedan i trakten av Volga-bukten. För närvarande är våra språkliga frändefolk mordvinerna och tjeremisserna (bland många andra nationaliteter) bosatta där. Deras kultur liksom kulturen hos andra östliga finsk-ugriska folk har haft ringa möjlighet att utvecklas, men tack vare omvälvningarna i Sovjet unionen har deras kulturella strävanden upplevt ett uppsving.

Kontakterna mellan Finland och de sovjetiska finsk-ugriska folken, som länge har varit nästan obefintliga, har nu ökat påtagligt. Här finns ett fält som man sällan kommer ihåg när det blir tal om det nya Europa, men som det lyckligt lottade Finland inte får glömma. Kulturen främjas genom ömsesidigt utbyte och Finland, som har fått ta emot så mycket, har en viktig roll också, och i främsta rummet, som givande part i de östliga förbindelserna. I början av år 1990 grundades M. A. Castréns sällskap med syftet att skapa kontakter och främja utbytet mellan finnarna och de östliga stamförvanterna samt hjälpa språkläktingarna i deras kulturella och språkliga strävanden. Som ett färskt exempel på sällskapets verksamhet kan nämnas en uralisk litteraturkonferens som anordnades i Esbo i augusti

1991 för att belysa och dryfta nationella och språkliga problem. Temat var *Språket är mitt hemland*, och bland de inbjudna fanns författare och andra specialister på språk och litteratur från alla uraliska nationaliteter.

Det är möjligt att de ökade östliga förbindelserna fördjupar medvetenheten om våra finsk-ugriska rötter och förstärker vår motståndskraft mot det överdrivna angloamerikanska inflyttandet. De finsk-ugriska elementen bildar i alla fall grundvalen för vårt språk som därigenom har fått sin särpräglade karaktär. Det är något som man bör slå vakt om, något som de numerärt överlägsna indoeuropeiska språken inte har.

Efter dessa något svävande tankar är det skäl att behandla några mer konkreta frågor som har anknytning till den kommande europeiseringen. Framför allt måste vi se till att det finska språket fortfarande vårdas och odlas på alla områden. Det förekommer visserligen till exempel bland ekonomer en sådan attityd att man inte behöver förfinska den nya engelska terminologin och att man gott kan föreläsa på engelska i en finsk högskola. Denna inställning är oförsvarlig. Även inom den här branschen borde man odla språket. Ett fullödigt kulturspråk bör vara användbart på alla temaområden; även för nationalekonomiska och finansvetenskapliga frågor behövs det en finsk terminologi. Den bör och kan inte bestå av enbart «äkta» finska ord utan den måste följa sin tid. På många specialområden har man på ett föredömligt sätt beaktat nödvändigheten av tidsenlig terminologi för att man skall kunna följa med i den tekniska och kulturella utvecklingen. Till exempel har den moderna databranschen redan hunnit ge ut flera fackordböcker.

Det framhävs ofta nuförtiden hur viktigt det är att vetenskaplig forskning populariseras. Detta är omöjligt om inte de centrala termerna är anpassade till språket i fråga. För många vetenskaper är det oerhört viktigt att fylla olika praktiska behov hos den stora allmänheten och därför är det otänkbart att avbryta värden av terminologin. När t.ex. läkarna och psykologerna utövar sitt yrke kan de säkert inte utan svårigheter klara sig med hjälp av enbart «internationella» fackord. Eftersom den juridiska terminologin alltsedan Elias Lönnrots tid målmedvetet har utvecklats på inhemsk basis har det finska folket goda

möjligheter att sköta sina officiella ärenden på egen hand utan att behöva ty sig till dyra advokater. Det råder knappast något tvivel om att detta har främjat demokratin.

Demokratin kan vi även i framtiden befordra genom att upprätthålla fackterminologin på alla områden och på alla nivåer. Detta betyder inte enbart att man fortsätter det prisvärda arbete som hängivna specialister har utträttat inom sina branscher utan även att man lägger stor vikt vid modersmålsundervisningen i de olika fackskolorna. Det borde också ägnas större uppmärksamhet än hittills åt språket i läroböckerna.

Språkvården har i allmänhet mest sysslat med skriftspråket och egentligen bara med sakprosan. Den bildar ju kärnan i den samhälleliga kommunikationen. Men talspråket bör också beaktas. Skillnaderna mellan talat och skrivet språk kan bli så stora att man med skäl kan tala om en språkklyfta. Detta borde undvikas, men inte ensidigt så att man bara liberalt accepterar vardagliga ord och uttryck i normalspråket. Man måste också slå vakt om det kultiverade talspråk som fortfarande används av den äldre generationen och gudskelov även av många yngre personer. Det finns tydliga tecken på att talspråket håller på att förflockas: allt oftare hör man även i seriösa sammanhang slanguttryck, meningslösa fyllnadsord, vårdslös artikulation och liknande drag. Ett sådant talspråk duger inte som mönster för skriftspråket.

Slapphet i det språkliga beteendet bör inte eftersträvas, tvärtom. Man har anledning att påstå att talspråket har något att lära av skriftspråket, framför allt vad beträffar strävan att yttra sig kort, tydligt och sakligt med sammanhållna satser och med både innehållsligt och stilmässigt träffande ord. (I praktiken kan muntlig framställning endast undantagsvis nå samma nivå som skriftlig.)

Det är uppenbart att den tilltagande användningen av vardagliga drag både i det offentliga talspråket och i skriftspråket har samband med televisionens frammarsch. TV-ns utbud utgörs ju av bild och tal, och dessutom är tal i TV-n «mera privatspråkligt än skriftens och radions», såsom Teleman har påpekat (s. 21). Teleman förutspår att TV-n kommer att utöka sitt utbud enormt och att detta också innebär en ökning i bruket

av amerikanskan. Detta är tyvärr sannolikt. Det betyder att vanligt folk kommer att ägna ännu längre tid åt underhållning som blir allt trivialare. Språkligt påverkas tittarna ofta av den starkt vardagliga amerikanskan, vilket indirekt kan ha inverkan på uppfattningen om hur man kan yttra sig på sitt modersmål.

För Finlands del kan tilläggas att de kommersiella lokalradio-kanalerna har förvärvat rätt breda lyssnarskaror, som inte bara underhålls med rockmusik utan också med pratprogram, som helt saknar det gammaldags syftet att upplysa folket. Språkligt är sändningarna ofta på en klart lägre nivå än i Finlands rundradio. Den som är rädd för en ökning av de vulgära dragen i det offentliga språkbruket har skäl att se ett hot i lokalradiokanalerna – av vilka visserligen åtskilliga snabbt har gått i konkurs.

Den ökade användningen av datorer i textbehandlingen har hittills medfört mera negativt än positivt för språkvården. I Telemans kritiska anmärkningar (s. 23 f.) instämmer jag gärna. Synnerligen beklagligt är det att tidningarna allmänt har slutat att läsa korrektur (med undantag för annonserna och kanske ledarna). Dessutom har också förlagen börjat slarva med korrekturläsningen och språkgranskningen. Man vågar utan tvekan påstå att tryckalstren i Finland nuförtiden innehåller långt flera tryckfel än förr. Det har ibland hänt att förargade läsare har hotat med att kräva tillbaka priset på en bok på grund av den slarviga språkdräkten.

Å andra sidan har journalistutbildningen förbättrats under de senaste årtiondena. Journalisterna känner också i allmänhet bättre till hur man borde skriva, men det kontrollösa nya systemet fungerar inte klanderfritt. Att det har blivit tekniskt lätt att bearbeta och finslipa en text innebär inte alltid att skribenterna också drar nytta av de ökade möjligheterna. (Detsamma gäller datorskrivna uppsatser som mina studenter presenterar.)

Men vi skall inte sjunka ned i pessimism: finskan kommer att fortleva. Det gör också våra skandinaviska nabo-språk. Folkets vilja att bevara sitt fäderneärvda språk kommer att övervinna konsulternas och popsångarnas begär att lysa med lånta amerikanska fjädrar.